

Puuetega inimeste vastu suunatud vaenukuriteod Eestis, Lätis ja Leedus

Poliitikasoovitused

Projekti eksperdid:

Dovilē Juodkaitė, Ugnė Grigaitė, Goda Jurevičiūtė (Leedu)

Sigita Zankovska-Odiņa (Läti)

Mari-Liis Sepper (Eesti)

Puuetega inimeste vastu suunatud vägivald on levinud kogu maailmas. Puuetega inimeste kui kuriteohvrite, sealhulgas vaenukuritegude sihtmärgi kohta napib Balti riikides aga statistikat. Projekti "Politsei ja vabaihenduste koostöö vaenukuritegude vastu võitlemiseks Eestis, Lätis ja Leedus" raames koostatud aruannetes on sarnasused näha kõigis kolmes Balti riigis: puudusi on puudega seotud vaenukuritegude äratundmises, registreerimises ja uurimises.

Käesolevad poliitikasoovitused lähtuvad ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsiooni puude mõistest: "*puue* on ajas muutuv mõiste ning on vaegustega isikute ning suhtumuslike ja keskkondlike takistuste vastasmõju tagajärg, mis takistab nende isikute täielikku ja tõhusat osalemist ühiskonnaelus teistega võrdsel alustel"¹. Vaenukuritegu mõistetakse kui mis tahes kuritegu, mis pannakse inimese vastu toime eelarvamusliku ajendiga, peamiselt tema teatavasse gruppi kuulumise või grupi ühisnimetaja, antud juhul puude tõttu.

Need kõiki Balti riike hõlmavad soovitused koostati mitmesugustele sidusrühmadele, et paraneks mõistmine puudega seotud vaenukuritegudest. Soovitused on koostatud ekspertide poolt ning nende väljatöötamisel konsulteeriti puuetega inimeste esindusorganisatsioonidega.

Soovitused on suunatud kolmele sidusrühmale: 1) poliitikakujundajad; 2) õiguskaitseorganid ja ohvriabiteenuseid osutavad institutsioonid; 3) vabaihendused ja puuetega inimesed. Soovituste hulgas on ka neid, mille eesmärk on tõsta avalikkuse teadlikkust puuetega inimeste ja nende inimõiguste kohta, sealhulgas, kuidas austada ja edendada puuetega inimeste väärikust, vähendada puude sotsiaalset stigmat, edendada sotsiaalset kaasatust ja juurdepääsetavust kõigile teenustele, sealhulgas õiguskaitsele, kohtusüsteemile ja ohvriabile.

Lisaks riigiülestele soovitustele on välja toodud eraldiseisvad soovitused igale Balti riigile. Samuti on kõigi kolme Balti riigi kohta koostatud üldsoovitused õigusnormide muutmiseks, praktikate ümberkujundamiseks ja teadlikkuse tõstmiseks puudega seotud vaenukuritegude äratundmise ja neile asjakohase reageerimise vajalikkuse kohta.

¹ <https://www.un.org/disabilities/documents/convention/convoptprot-e.pdf>

Soovitused poliitikakujundajatele

- Läbi tuleks viia uuringuid puuetega inimeste kogetud vägivalda ulatusest, konsulteerides laiapõhjaliselt puuetega inimestega. Uuringud on aluseks puudega seotud vaenukuritegude, sealhulgas vaenukõne asjakohaseks reguleerimiseks riiklike õigusaktidega.
- Asjaomased asutused peaksid koguma ja analüüsima andmeid puuetega inimeste vastu suunatud vägivaldsete kuritegude, sealhulgas puudega seotud vaenukuritegude kohta.
- Balti riikide eriomastes uuringutes tuleks uurida puuetega inimeste kogemusi vaenukuritegude, vaenukõne ja diskrimineerimisega.
- Riiklikul tasandil tuleks välja töötada asutuseülesed tegevuskavad puudega seotud vaenukuritegudele reageerimise kohta. Vaenukuritegude vastu võitlusse peaksid olema kaasatud erinevad osapooled, nt politsei, ohvriabi, sotsiaal- ja tervishoiuteenused, eluaseme pakkujad (üürileandjad), koolid ja puuetega inimeste organisatsioonid.
- Puuetega inimesed peaksid olema kaasatud peamiste ekspertidena puudega seotud vaenukuritegude tegevuskavade koostamisse.
- Rahvusvahelistes ja Euroopa Liidu õigusaktides on kohustus tagada puuetega inimestele juurdepääs kohtusüsteemile²³. Politseijaoskonnad, kohtud jms peaksid olema puuetega inimestele juurdepääsetavad. Juurdepääsetavus viitab *füüsilisele juurdepääsetavusele* (juurdepääsetavad ja kasutusmugavad ruumid näiteks liikumispuudega inimestele, pimedatele, vaegnägijatele, intellektipuudega inimestele jne) ja *süsteemi funktsionaalsele juurdepääsetavusele* (mis hõlmab teadlikkuse taset ja spetsialistide koolitamist, et nad oskaksid lähtuda puudega ohvri vajadustest ja suhelda ning kohelda puuetega inimesi austusega, samuti tagada juurdepääsetavus kogu *teabele*). Kohtusüsteemid peaksid süsteemselt läbi viima juurdepääsetavuse auditeid, et hinnata praegusi vajadusi ja määratleda puudused lähtuvalt eespool kirjeldatust.
- Kõigile vaenukuritegude ohvritele tuleks tagada kvaliteetsed ohvriabiteenused. Need peaksid olema erisuguste puuetega inimestele kättesaadavad, juurdepääsetavad ja kasutajasõbralikud.

Soovitused õiguskaitseasutustele ja ohvriabiteenustele

- Tuleks välja töötada koolitusprogrammid ja viia läbi koolitusi kõigile asjaomastele sidusrühmadele/osapooltele, kes on seotud puudega seotud vaenukuritegude vastu võitlemisega. Koolitused peaksid hõlmama puuetega inimesi ja eelistatult võiks need olla nende kui ekspertide kujundatud.

² ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsioon, art. 13; Euroopa Parlamendi ja nõukogu 25. oktoobri 2012. aasta direktiiv 2012/29/EL, millega kehtestatakse kuriteoohvrite õiguste, toetamise ja kaitse miinimumstandardid.

- Koolitusprogrammid peaksid keskenduma inimõigustel põhinevale lähenemisviisile, käsitledes politsei ja muude asjakohaste kutserühmade elarvamusi puuetega inimeste suhtes; ning keskenduda osavõtlikkusele, empaatiavõimele ja suhtlemisoskusele. Viimane on eriti oluline nende inimestega töötamisel, kellel on individuaalsed kõne-, keele- ja suhtlemisvajadused - eesmärk on tagada, et ohvrid (ja tunnistajad) tunneksid, et nad on saanud kaasa rääkida, neid on ära kuulatud ja et neil on olnud võimalus anda oma parim tõendite esitamisel;
- Samuti peaks koolitusprogramm teadvustama ja tähelepanu pöörama spetsialistide ja teisalt ohvrite või ohvreid esindavate organisatsioonide vahelise jõupositiooni ebavõrdsuse ennetamisele.
- Politsei ja kõik muud asjassepuutuvad asutused peaksid puudega seotud vaenukuritegude ja vaenujuhtumite korral kiiresti ja tõhusalt reageerima. Kõigi juhtumite täpseks registreerimiseks peaksid olema selged õigusnormid ja praktilised meetodilised suunised, et oleks võimalik tuvastada vägivallamustreid.
- Ametlikke andmeid ja statistikat tuleks koguda eriomaste puude liikide kohta ning kuriteoteadete andmebaasides peaks see teave sisalduma.
- Soovitav on määratleda ja jagada puuetega seotud vaenukuritegude uurimise ja tõendamise parimaid näiteid Balti riikides, Euroopas ja mujal.
- Julgustada tuleks õiguskaitseorganite, ohvriabiteenuste ja erinevaid puuetega inimesi esindavate vabäühenduste vahelist koostööd.

Soovitused vabäühendustele ja puuetega inimestele

- Tuleks korraldada kampaaniaid, mis võimestaksid puuetega inimesi ja vähendaksid kahjulikku ettekujutust, et puuetega inimeste kogetav vägivald on paratamatus või normaalne. Oluline on tagada, et kõik kampaania dokumendid, koolitusmaterjalid, aruanded ja kogu muu teave oleks ligipääsetav (ka lastesõbralik, hõlpsasti loetav, Braille kirjas ja helialternatiivid kirjutatud tekstile jne).
- Puuetega inimeste organisatsioonid ja puuetega inimesed oskavad ära tunda diskrimineerimisjuhtumeid (eelkõige tööelus), kuid puudulik on teadlikkus puudega seotud vaenukuritegudest. Toetust on vaja puuetega inimeste ja nende organisatsioonide partnerlustegevusele, et teadvustada vaenukuritegusid. On ülioluline tagada inimestele võimalus rääkida oma kogemustest ja olla ära kuulatud; teave selle kohta, mida teha sellisest kuriteost teatamiseks, peaks olema kättesaadav ja ligipääsetav.
- Teadlikkuse tõstmine puuetega inimeste õiguste ja puudega seotud vaenukuritegude kohta on vajalik ka teistele inimestele ja spetsialistidele. Pereliikmed, isiklikud abistajad, sotsiaaltöötajad, ohvriabitöötajad, nõustajad, usaldustelefonitöötajad ja muud puuetega inimestega töötavad spetsialistid vajavad teavet selle kohta, kuidas ära tunda puudega seotud vaenukuritegu, kuidas toetada sellise vägivalda ohvrit ning kuidas käituda, kui neist saavad vaenukuritegude tunnistajad.

- Vaja on kohtusüsteemi ja tugiteenuste eripärade kohta teadlikkuse tõstmise tegevusi, et aidata puuetega inimestel ületada umbusaldust ja hirmu, mis on seotud õiguste kaitse ja kohtusse pöördumisega, samuti tugiteenuste taotlemisega.

Soovitused avalikkuse teadlikkuse tõstmiseks puudega seotud vaenukuritegude teemal

- Tõhusad oleksid teavituskampaaniad, mille eesmärk on teavitada puudega seotud vaenukuritegude tunnusjooni ja nende mõju ohvritele (k.a kasvatuslikud algatused koolides).
- Laiema avalikkuse teavitamine on oluline selleks, et inimesed oleksid puuetega inimeste vastu suunatud vägivallast teadlikumad ja julgeksid sellest teatada ning kui asjakohane, siis ka kohtuotsuseid edasi kaevata (eestkoste vms juhtudel).
- Olukordades, kus puudega inimene saab vaenuliku kohtlemise osaliseks, mis ei ole kuritegu ja mida politsei ei saa seetõttu uurida, kuid millel võib olla oluline mõju inimese elukvaliteedile, oleks abi kogukonna lepitajatest. Näiteks olukordades, kus puudega inimest häirivad naabrid, kes kutsuvad sageli põhjendamatult politsei, kohalike elanike petitsioonid ja kampaaniad, mis takistavad puuetega inimestele eluruumide loomist või teenuste pakkumist nende lähikonnas.

Riiklikud soovitused

EESTI

Balti riikide üleste soovituste kõrval tehakse Eestile järgmised soovitused:

Andmete kogumine ja uuringud

- Vaja on parandada andmete kogumist puuetega inimeste vastu suunatud eelarvamusest ajendatud kuritegude kohta. Politsei andmed ja kohtuasjade statistika näitavad vaid mürdosa puuetega inimeste kogetava vägivalla ulatusest. Riigi valitsus (nt justiitsministeerium) peaks puuetega inimeste vastu suunatud vägivallategude puhul analüüsima nii teatatud juhtumite arvu kui ka süüdimõistvate kohtuotsuste arvu.
- Uurima peaks puuetega inimeste kogetud vägivalla ulatust (sh vaenukuriteod, ahistamine ja muud eelarvamusest ajendatud kuriteod).
- Samuti tuleks välja selgitada tõkked, millega puudega ohvrid kohtusüsteemis ja ohvriabiteenuste taotlemisel kokku puutuvad.

Õigusaktid ja poliitika

- Karistusõiguse reformidele, sealhulgas otsusele kriminaliseerida vaenukuriteod, peaks eelnema põhjalik analüüs, mis võtab arvesse puuetega inimeste vajadusi ja puuetega inimesi esindavate organisatsioonide seisukohti.
- Kergendada omastehooldajate koormust, sest ületöötamine ja pingeline olukord kodus tõstab vägivallariski.

Ligipääsetavus

- Kohtusüsteem, sealhulgas ohvriabiteenused, politseijaoskonnad, kohtud jne peaks olema puuetega inimestele ligipääsetavad. Ligipääsetavus hõlmab spetsialistide koolitamist, et nad oskaksid tegutseda puudega ohvrite vajadustest lähtuvalt ning suhelda puuetega inimestega ja neid väärilt kohelda.
- Samuti peaks kättesaadav olema õiguskaitse teave, see hõlmab viipekeeletõlke, hõlpsasti mõistetavas keeles tekste jms. Kohtusüsteem peaks läbi viima ligipääsetavuse auditeid, et hinnata hetkevajadusi ja puudujääke.

Hoiakute muutmine, teadlikkuse tõstmine

- Vaja oleks tõsta õigusvaldkonna töötajate, ohvriabiteenuste, puuetega inimestele teenuseid pakkuvate spetsialistide ja laiema avalikkuse teadlikkust puuetega inimeste vastu suunatud eelarvamuslike kuritegude teemal.
- Tuleks rakendada meetmeid, et aidata puuetega inimestel ja nende lähisugulastel või abistajatel üle saada umbusaldusest ja hirmust õiguste kaitsmise ning kohtu poole pöördumise ees.

Soovituste väljatöötamist kaasrahastas Euroopa Liidu õiguste, võrdõiguslikkuse ja kodakondsuse programm 2014-2020 toetuslepingu nr 809533-PONGO-REC-AG-2017/REC-RRAC-RACI-AG-2017 alusel; projekti "Politsei ja vabaühenduste koostöö vaenukuritegude vastu võitlemisel Eestis, Lätis ja Leedus: PONGO" raames.

Käesoleva dokumendi sisu kajastab ainult autorite seisukohti ja on nende ainuvastutusel. Euroopa Komisjon ei võta endale vastutust selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

